

جمهوری اسلامی ایران
وزارت آموزش پرورش
سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی

کتاب کار و راهنمای مطالعه دانش آموز

ادبیات فارسی ۳

سال سوم آموزش متوسطه

شاخه‌ی نظری به استثنای رشته‌ی ادبیات و علوم انسانی

انتشارات فاطمی

- نظارت بر تألیف و تصویب محتوا: دفتر تألیف و برنامه‌ریزی درسی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و کار دانش - وزارت آموزش و پرورش
- برنامه‌ریزی و تألیف: گروه زبان و ادبیات فارسی مؤسسه فرهنگی فاطمی

کتاب کار و راهنمای مطالعه دانش‌آموز

ادبیات فارسی ۳

سال سوم آموزش متوسطه

شاخه‌ی نظری به‌استثنای رشته‌ی ادبیات و علوم انسانی

مؤلفان: حسن ذوالفقاری، پرویز ارسطو

ناشر: مؤسسه فرهنگی فاطمی

چاپ اول، ۱۳۸۴

شابک ۹۶۴-۳۱۸-۳۵۶-۴

ISBN 964-318-356-4

تیراژ: ۵۰۰۰ نسخه

آماده‌سازی پیش از چاپ: واحد تولید مؤسسه فرهنگی فاطمی

- مدیر تولید: فرید مصلحی

- طراحی جلد و آماده‌سازی تصاویر: زهرا قورچیان

- حروفچینی (T_EX-پارک): شهاب اکبرزاده

- صفحه‌بندی (T_EX-پارک): هنگامه صادقی

- نمونه‌خوان: فاطمه تقی

- نظارت بر چاپ: علی محمدپور

لیتوگرافی: صاحب

چاپ و صحافی: چاپخانه خاشع

کلیه حقوق برای مؤسسه فرهنگی فاطمی محفوظ است.

مؤسسه فرهنگی فاطمی تهران، کدپستی ۱۴۱۴۶ - خیابان دکتر فاطمی، شماره ۱۵۹

تلفن: ۸۹۶۱۴۲۲ - ۸۹۶۴۷۷۰ نمابر: ۸۹۵۶۲۵۸

info@fatemi.ir

ذوالفقاری، حسن، ۱۳۴۵ -

ادبیات فارسی ۳ سال سوم آموزش متوسطه شاخه‌ی نظری به‌استثنای رشته‌ی ادبیات و علوم انسانی / مؤلفان حسن ذوالفقاری، پرویز ارسطو؛ نظارت بر تألیف و تصویب محتوا دفتر تألیف و برنامه‌ریزی درسی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و کار دانش وزارت آموزش و پرورش؛ برنامه‌ریزی و تألیف گروه زبان و ادبیات فارسی مؤسسه فرهنگی فاطمی. - تهران: فاطمی، ۱۳۸۴.

چهارده، ۳۴۶ ص: مصور، جدول، عکس. - (کتاب کار و راهنمای مطالعه دانش‌آموز)

ISBN 964-318-356-4

فهرست‌نویس بر اساس اطلاعات نیپا.

کتابنامه: ص. [۳۴۰] - ۳۴۲.

۱. ادبیات فارسی - - کتاب‌های درسی - - راهنمای آموزشی (متوسطه). ۲. ادبیات فارسی - - پرسش‌ها و پاسخ‌ها (متوسطه). ۳. ادبیات فارسی - - آزمون‌ها و تمرین‌ها (متوسطه). الف. ارسطو، پرویز، ۱۳۲۹ - ب. سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی. دفتر تألیف و برنامه‌ریزی درسی آموزش‌های فنی و حرفه‌ای و کار دانش. ج. مؤسسه فرهنگی فاطمی. گروه زبان و ادبیات فارسی. د. عنوان. ه. عنوان: کتاب کار و راهنمای مطالعه دانش‌آموز ادبیات فارسی ۳ سال سوم آموزش متوسطه شاخه‌ی نظری به‌استثنای رشته‌ی ادبیات و علوم انسانی.

۸۵۰/۷

PIR۳۳۳۱/۹۶۴۱۸۷

۱۳۸۴

کتابخانه ملی ایران

۸۳-۲۲۴۳۲

فهرست

مقدمه

پیشگفتار ناشر

پیشگفتار مؤلفان

راهنمای استفاده از کتاب

هفت

نه

یازده

سیزده

۱

درس اول: ما هم چنان در اول وصف تو مانده ایم

۱۱

افلاک، حریم بارگاهت

۱۴

پرسش های درس ۱

۲۱

فصل اول: انواع ادبی (۱)

۲۲

درس دوم: رزم رستم و اسفندیار

۳۴

پرسش های درس ۲

۴۰

درس سوم: کمال الملک

۴۵

پرسش های درس ۳

۴۹

فصل دوم: ادبیات داستانی

۵۰

درس چهارم: گاو

۵۵

پرسش های درس ۴

۵۹

درس پنجم: گل دسته ها و فلک

۶۳

پرسش های درس ۵

۶۷	فصل سوم: تحلیل آثار بزرگ ادبی
۶۸	درس ششم: قاضی بست
۷۷	پرسش‌های درس ۶
۸۴	درس هفتم: بیهقی و هنر نویسندگی او
۸۹	پرسش‌های درس ۷
۹۵	درس هشتم: داستان داستان‌ها
۱۰۰	حفظ کنیم: وقت سحر
۱۰۲	پرسش‌های درس ۸
۱۰۹	فصل چهارم: ادبیات پایداری
۱۱۰	درس نهم: خون خورشید
۱۱۳	بانگ جَرس
۱۱۹	پرسش‌های درس ۹
۱۲۴	درس دهم: تپه‌ی برهانی
۱۲۷	باغ نگاه
۱۳۰	حفظ کنیم: روز وداع یاران
۱۳۲	پرسش‌های درس ۱۰
۱۳۷	فصل پنجم: ادبیات جهان
۱۳۸	درس یازدهم: ترانه‌ی من
۱۴۱	سه پرسش
۱۴۳	پرسش‌های درس ۱۱
۱۴۷	درس دوازدهم: ققنوس
۱۵۱	چشم به‌راه
۱۵۴	پرسش‌های درس ۱۲
۱۵۹	فصل ششم: انواع ادبی (۲)
۱۶۰	درس سیزدهم: امید دیدار
۱۶۵	آفتاب وفا
۱۶۸	پرسش‌های درس ۱۳
۱۷۳	درس چهاردهم: پروانه‌ی بی‌پروا
۱۷۷	سخن تازه

۱۸۱	حفظ کنیم: شراب روحانی
۱۸۳	پرسش های درس ۱۴
۱۸۹	فصل هفتم: فرهنگ و هنر
۱۹۰	درس یازدهم: کیوتر طوقدار
۱۹۷	از ماست که بر ماست
۲۰۰	پرسش های درس ۱۵
۲۰۷	درس شانزدهم: نوروز
۲۱۱	زاغ و کبک
۲۱۵	پرسش های درس ۱۶
۲۲۱	فصل هشتم: ادبیات انقلاب اسلامی
۲۲۲	درس هفدهم: هجرت
۲۲۶	آفتاب پنهانی
۲۲۸	قرآن مصور
۲۳۰	پرسش های درس ۱۷
۲۳۵	درس هجدهم: قاصدک
۲۳۷	پرسش های درس ۱۸
۲۴۰	درس نوزدهم: نیاز روحانی
۲۴۲	چشم های زمین
۲۴۴	چند رباعی
۲۴۸	پرسش های درس ۱۹
۲۵۳	فصل نهم: سفرنامه، زندگی نامه و حسب حال
۲۵۴	درس بیستم: از پاریز تا پاریس
۲۵۹	پرسش های درس ۲۰
۲۶۳	درس بیست و یکم: بخوان!...
۲۶۶	پرسش های درس ۲۱
۲۷۰	درس بیست و دوم: بوی جوی مولیان
۲۷۴	حفظ کنیم: ملک سلیمان
۲۷۵	پرسش های درس ۲۲

۲۸۱	فصل دهم: ادبیات عرفانی
۲۸۲	درس بیست و سوم: اقلیم عشق
۲۸۹	پرسش‌های درس ۲۳
۲۹۴	درس بیست و چهارم: موسی و شبان
۲۹۹	پرسش‌های درس ۲۴
۳۰۳	درس بیست و پنجم: شبنم عشق
۳۰۷	پرسش‌های درس ۲۵
۳۱۳	پاسخ پرسش‌ها
۳۴۰	منابع و مآخذ

مقدمه

یکی از راهبردهای مهم در یادگیری، انجام تمرین‌های متناسب با اصول یادگیری و تکرار آن است. این امر اگر همراه با گسترش مفاهیم و بر مبنای اصول یادگیری باشد به یادگیری عمیق و پایدار خواهد انجامید و از طرفی چنانچه تمرین‌های مناسب، هم به صورت ساده و هم پیچیده طراحی و انجام شود می‌تواند در کاربرد مفاهیم و اصول برای پیش‌بینی پدیده‌های دیگر کمک کند. دوره‌ی کتاب‌های کار و راهنمای مطالعه دانش‌آموز براساس برنامه‌ی درسی دوره‌ی متوسطه و به منظور بهبود امر یادگیری دانش‌آموزان تهیه شده است. در این کتاب‌ها ابتدا بعضی از مفاهیم کتاب‌های درسی با ذکر مصادیق تشریح شده است و بعد از توسعه‌ی آن مفاهیم، مصادیق آن در قالب تمرین‌های طبقه‌بندی‌شده برای یادگیری عمیق آمده است.

دانش‌آموزان باید همواره کتاب درسی را اصل قرار داده و برای آمادگی بیشتر و انجام تکالیف از این کتاب‌ها استفاده نمایند. بدیهی است کتاب کار و راهنمای مطالعه در کنار کتاب درسی با راهنمایی معلم می‌تواند مفید باشد. این سازمان امیدوار است علاوه بر تألیف کتاب‌های کار و راهنمای مطالعه برای درس‌های ریاضی، فیزیک، شیمی، زیست‌شناسی، زبان انگلیسی، زبان و ادبیات فارسی و عربی نسبت به تهیه‌ی کتب مناسب برای سایر دروس نیز متناسب با رشته‌ی تحصیلی دانش‌آموزان به تدریج اقدام نماید. این اقدام مرهون همکاری شایسته‌ی مؤسسه فرهنگی فاطمی با این سازمان برای تحقق بخشی از اهداف ذکر شده است.

سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی
وزارت آموزش و پرورش

پیشگفتار ناشر

هدف از تهیه و انتشار مجموعه‌ی کتاب‌های کار و راهنمای مطالعه دانش‌آموز کمک به توسعه و درک بهتر مفاهیم کتاب‌های درسی و ایجاد مهارت برای پاسخ دادن به پرسش‌ها، مسائل و آزمون‌های گوناگون است. این کتاب‌ها جانشینی برای کتاب‌های درسی نیست، بلکه باید همراه با مطالعه‌ی کتاب‌های درسی مورد استفاده‌ی دانش‌آموزان قرار گیرد. کتاب‌های کار و راهنمای مطالعه دانش‌آموز براساس توافق‌نامه‌ای که با وزارت آموزش و پرورش به امضا رسیده است مطابق آخرین تغییرات کتاب‌های درسی و در مرحله‌ی نخست برای دروس ریاضی، فیزیک، شیمی، زیست‌شناسی و زبان انگلیسی دوره‌ی متوسطه و پیش‌دانشگاهی تهیه و منتشر شده است. در مرحله‌ی بعد این مؤسسه برای دروس زبان و ادبیات فارسی و عربی دوره‌ی متوسطه و پیش‌دانشگاهی نیز اقدام به انتشار کتاب کار و راهنمای مطالعه دانش‌آموز نموده است. ویژگی‌های کتاب‌های زبان و ادبیات فارسی این مجموعه به‌طور خلاصه به‌شرح زیر است:

۱. مفاهیم هر فصل از کتاب درسی استخراج و شرح هر یک از آن‌ها جدا از هم بیان شده است.
۲. ترتیب مفاهیم به‌گونه‌ای است که هر مفهوم پیش‌نیاز دیگری است.
۳. برخی مفاهیم که نیاز به اطلاعات پایه دارد و در کتاب درسی نیامده اما مکمل دریافت درس است، بیان شده است.
- در عوض مواردی که یک مفهوم در کتاب درسی به‌طور مبسوط و کامل بیان شده، در این کتاب‌ها به اجمال آمده است.
۴. در این کتاب‌ها به‌هیچ‌وجه افزودن مفاهیم و مطالب جدیدی خارج از برنامه‌ی کتاب‌های درسی مورد توجه نبوده است.
۵. مطالب هر درس به‌گونه‌ای مناسب طی درآمدی جمع‌بندی شده‌اند تا امکان برقراری ارتباط میان مفاهیم آموخته شده فراهم شود.
۶. در لابه‌لای دروس هر جا که لازم بوده است تصاویری مرتبط با موضوع درس آمده تا ضمن ایجاد حظ بصری، مکمل دریافت موضوع نیز باشد.

۷. پرسش‌های متنوع و فراوان که براساس مفاهیم کتاب درسی طراحی شده‌اند، یکی از ویژگی‌های مهم این کتاب‌ها به‌شمار می‌رود که با عناوین گوناگون گروه‌بندی شده‌اند. هر گروه از پرسش‌ها بر مبنای هدف خاصی که دارند به‌ترتیب از ساده به مشکل تنظیم شده است.

۸. پاسخ تمامی پرسش‌ها (جز تحقیقی و مقایسه‌ای) در بخش «پاسخ پرسش‌ها» در انتهای کتاب آمده است. در مواردی که دستیابی به پاسخ نیازمند توجه به نکته‌ی خاصی بوده است، راهنمایی‌های لازم نیز آورده شده است.

هر یک از کتاب‌های این مجموعه با توجه به نکات بیان شده زیر نظر گروه کارشناسان مؤسسه فرهنگی فاطمی، توسط مؤلف یا مؤلفان باتجربه تألیف و پس از آن بارها توسط ویراستاران و دبیران باسابقه‌ی آموزش و پرورش بازخوانی، حک و اصلاح شده‌اند. در بسیاری موارد، هر یک از این کتاب‌ها حداقل توسط یکی از مؤلفان کتاب‌های درسی بازبینی شده است. علاوه بر این نسخه‌ی دستنویس کتاب‌ها نیز توسط چند دانش‌آموز مطالعه شده تا از نظرهای آن‌ها نیز استفاده شود. سرانجام نسخه‌ی آماده شده‌ی هر یک از کتاب‌ها برای نظارت بر تألیف و تصویب محتوا در اختیار کمیسیون‌های تخصصی بخش مرتبط در سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی قرار گرفته که پس از اعمال نظرهای سازنده‌ی آنان و تأیید نسخه‌ی نهایی برای چاپ آماده شده است. جا دارد صمیمانه از تمامی این عزیزان قدردانی و سپاسگزاری نماید. امید است این کتاب‌ها مورد توجه دبیران محترم و مورد استفاده‌ی دانش‌آموزان و داوطلبان ورود به دانشگاه‌ها قرار گیرد. ان شاء الله.

بدیهی است این کتاب‌ها مانند هر اثر دیگر خالی از اشکال و لغزش نخواهد بود. از این رو، از دانش‌آموزان عزیز و دبیران گرانقدر تقاضا دارد پیشنهادهای اصلاحی خود را با ما در میان گذارند تا در چاپ‌های بعدی مورد توجه و استفاده قرار گیرد.

مؤسسه فرهنگی فاطمی

پیشگفتار مؤلفان

از خدا جوییم توفیق ادب بی ادب محروم ماند از لطفِ رب

ادبیات فارسی، گنجینه‌ی مهر و معرفت ایرانی است. آرزوها، عشق‌ها، اخلاق، حکمت‌ها، پندها، توصیف‌ها، باورها، آداب، عادت‌ها، دانش زندگی و... همه و همه در ادب فارسی جلوه‌گر شده‌اند. با ورود به این دنیای رنگارنگ و خواستنی، انسانیت را برجسته‌تر و زندگی را خواستنی‌تر خواهیم دید. کتاب کار و راهنمای مطالعه‌ی ادبیات فارسی سال سوم نظری و ویژه‌ی رشته‌های غیر علوم انسانی، کوشیده است گوشه‌های کوچکی از مجموعه‌ی زیبای آفرینش هنری به وسیله‌ی واژه‌ها را نشان دهد. هدف کتاب، دریافت لذت ادبی و آن گاه شناخت هنری است، لذت را فدای کنکور نکنیم. معرفت را به بهانه‌ی پذیرش در دانشگاه از دست ندهیم. ما پاسداران این فرهنگ و ادبیم. غنیمت گران‌بهای فرهنگی را که از تاراج ترسناک تاریخ در امان نگه داشته‌اند، به رایگان ندهیم و ارزان نفروشیم. کتابی که در دست دارید، یاور بی‌ادعایی است که در درک لذت و معرفت ادب فارسی به یاری شما آمده است. این کتاب، هرگز جانشینی برای کتاب درسی و آموزش‌های ارزشمند دبیران در کلاس نیست. اگر شایستگی آن را داشته باشد، در حکم مشاور و دوستی متواضع است که امید آن دارد به هنگام ضرورت و در وقت لزوم، مورد مراجعه قرار گیرد تا شاید گرهی گشوده گردد و مشکلی آسان شود. و دیگر هیچ.

راهنمای استفاده از کتاب

کتاب دارای بیست و پنج درس است. هر درس از بخش‌های زیر تشکیل می‌شود:

- شناسنامه شامل معرفی کلیدی درس از نظر قالب، سبک، نوع، وزن، محتوا و ...
- اهداف آموزشی شامل اهداف کلی و جزئی درس تا با توجه به اهداف روند مطالعه را ادامه داده و دنبال کنیم.

- منابع کمکی شامل معرفی مهم‌ترین منابع کمکی در ارتباط با درس و مطالعات وسیع‌تر و دامنه‌دارتر
- درآمدی بر درس شامل معرفی مختصر و کلی با درس و آشنایی با آن و زمینه‌سازی برای درک بهتر متن
- شرح مفاهیم درس در قالب توضیح، تفسیر و بازگردانی متون درس‌ها که با توجه به نوع درس (نظم-نثر) شیوه‌ای خاص برگزیده می‌شود. سعی شده است متن‌ها از سه زاویه‌ی زبانی، ادبی و فکری بررسی شود.

- نکته‌ها، دانستنی‌ها، پیام‌ها، فعالیت‌ها، نمونه‌های بیشتر که در لابه‌لای درس‌ها هر کجا که لازم بوده است، آورده‌ایم.

- پرسش‌ها: در این کتاب از انواع گوناگون پرسش‌ها جهت آزمون‌سازی بهره گرفته‌ایم. هر گروه از این آزمون‌ها هدف‌های خاصی را با توجه به سطوح ارزشیابی دنبال می‌کنند. پرسش‌های متعدد و گونه‌گون این امکان را برای فراگیر میسر می‌سازد که بتواند خود را ارزشیابی کند. سوالات با توجه به اهداف درس و از ساده به مشکل طراحی شده است. پرسش‌های این مجموعه که بخش عمده‌ای از کتاب را تشکیل می‌دهد هفت نوع است:

○ پرسش‌های مروری: هدف از این پرسش‌ها، مروری مجدد به درس و تکرار مفاهیم مهم و کلیدی هر درس است. پس از مطالعه‌ی درس به این پرسش‌ها پاسخ می‌دهیم و چنان‌چه پاسخ آن را نیافتیم به متن درس مراجعه می‌کنیم.

☞ پرسش‌های درست، نادرست: این نوع پرسش از نوع تشخیصی است. چنان‌چه درس را به طور کامل مطالعه کرده باشیم می‌توانیم عبارت‌های درست را از نادرست تشخیص دهیم. لازم است شکل درست عبارت‌های نادرست را در زیر عبارت و در محل تعیین شده یک بار دیگر بنویسیم.

❓ پرسش‌های مفهومی: ناظر بر حیطه‌ی درک و فهم است. پس از به‌خاطر سپردن مفاهیم، درک صحیح آن‌ها و فهم محتوا از اهمیت به‌سزایی برخوردار است. پاسخ به این پرسش‌ها برآورنده‌ی این هدف مهم آموزشی است.

❏ پرسش‌های مرتبط: در این پرسش‌ها چند مطلب در یک ستون و چند مطلب در ستون دیگر می‌آید که این دو گروه مطالب با هم در ارتباط هستند. درک رابطه‌ی یک به یک محتوای دو ستون تمرینی برای فهم بهتر متن است.

❏ پرسش‌های مقایسه‌ای: مقایسه یکی از راه‌های درک و پرورش معانی و مطالب و مفاهیم است. در مقایسه امکان درک و یافتن تفاوت‌ها و شباهت‌ها به‌وجود می‌آید و باعث می‌شود یادگیری عمیق‌تر گردد.

🔍 پرسش‌های تحقیقی: برای درک عمیق‌تر درس و تعمیم محتوا و پژوهش در زمینه‌ی خاص مورد تدریس پیش‌بینی شده است. با تحقق این پرسش‌ها انتظار می‌رود مفهوم مورد نظر برای همیشه در یاد و خاطر فراگیران بماند.

⌚ پرسش‌های چهارگزینه‌ای: که برای داوطلبان کنکور سراسری بیشتر فایده دارد و با نمونه سوالات آزمون‌های سراسری همراه شده‌اند.

توجه: پاسخ تمامی پرسش‌ها (جز تحقیقی و مقایسه‌ای) در پایان کتاب آمده است تا در هنگام ضرورت از آن‌ها استفاده کنید.

قلب‌هاتان نورانی، اندیشه‌هایتان بارور، دست‌هایتان توانا و گام‌هایتان استوار باد.

پیروز و موفق باشید
مؤلفان